

Małgorzata Czerwińska*

Od doznania niepełnosprawności do przystosowania O punktach zwrotnych i terapeutycznych wartościach życia i twórczości Michała Kaziowa

From Experiencing Disability to Adapting

**About the Turning Points and Therapeutic Values of the Life and Work
of Michał Kaziów**

Abstract: The life and literary works of Michał Kaziów (a blind person, amputee of both hands) have been subjected to numerous literary, psychological, pedagogical, bibliotherapeutic analyses – as expressed in scientific and journalistic publications. This paper proposes an analysis of the writer's biography, aiming to identify turning points/epiphanies and their influence on the course of the writer's life path and the nature of his literary expression. In the course of the considerations references have been made to Lech Kowalewski's concept of the psychosocial process of adapting to disability, Roman Schulz's concept of creativity and Richard Tedeschi and Lawrence Calhoun's concept of post-traumatic growth. A modified model of interdisciplinary research into the writing of visually impaired authors was used in identifying the turning points in Kaziów's biography and work and determining their therapeutic importance for the writer and his readers, paying particular attention to the biographical method, critical-descriptive analysis of sources and the method of participatory observation. The obtained research results have been verified using the personal (autopsy) experience of the author of the study. The legitimacy of referring to Kaziów's biography and creative output in the process of biographical learning and bibliotherapeutic proceedings has been indicated.

Keywords: Multiple disabilities, literary creativity, epiphany, adaptation to disability, post-traumatic growth, bibliotherapy.

* Małgorzata Czerwińska (ORCID: 0000-0002-8843-7068) – dr hab., prof. UZ, pracuje w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej i Profilaktyki Społecznej w Instytucie Pedagogiki na Uniwersytecie Zielonogórskim; kontakt: m.czerwinska@wns.uz.zgora.pl.

Wstęp

Biografia Michała Kaziowa (13 września 1925 – 6 sierpnia 2001) posiada bogatą literaturę przedmiotową, obejmującą: budujące jego mit, często utrzymane w duchu sensacyjności artykuły publicystyczne, wywiady, reportaże prasowe; przeniknięte biografizmem recenzje naukowe i krytyczno-literackie; książkowe opracowania monograficzne – jubileuszowe i pośmiertne¹.

Życie każdego człowieka utkane jest z wielu zdarzeń o zróżnicowanym znaczeniu: od mało lub wręcz zupełnie nieistotnych po pełniące funkcję przełomową, graniczną, wyznaczające etapy ludzkiego losu, diametralnie zmieniające jego bieg – określane w refleksji naukowej jako punkty zwrotne², pęknięcia biograficzne³, wydarzenia krytyczne⁴.

Biografia Kaziowa lokuje się w charakterystyce punktów zwrotnych, proponowanej przez Annę Izabelę Brzezińską, Radosława Kaczana i Ludmiłę Rycielską⁵. Autorzy ci podkreślają bowiem, że punkty zwrotne: są indywidualne; powodują zmianę w dotychczasowej trajektorii życia; ich konsekwencje mogą być pozytywne, negatywne lub dwoiste; powodują głębszą przemianę zarówno na poziomie struktury aktywności życiowych, jak i na poziomie funkcjonalnym; przynoszą względnie trwałe efekty; powodują przerwanie ciągłości dotychczasowego rozwoju i zmianę jego biegu; ich działanie jest stymulatorem

- 1 Cz. Sobkowiak, *Prolegomena do Michała Kaziowa*, fotogramy Cz. Łuniewicz, red. G. Chmielewski, Zielona Góra 1980; *Dla Michała Kaziowa*, red. B. Sikora, Jaworzno 1992; *Michał Kaziów. W 70. rocznicę urodzin*, red. E. Ćwilińska, Zielona Góra 1995; *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*, red. M. Mikołajczak, Zielona Góra 2000; M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko. O piśmienności osób z niepełnosprawnością wzroku. Studium bibliologiczno-tyflogiczne*, Zielona Góra 2012; R. Rudiak, *Fenomen Michała Kaziowa. Monografia*, Zielona Góra 2019.
- 2 A. Rokuszewska-Pawełek, *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002.
- 3 T. Malec, *Biograficzne uczenie się osób z nabytym stygmatem*, Wrocław 2008.
- 4 H. Sęk, *Procesy twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami życiowymi a zdrowie psychiczne*, w: *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, red. H. Sęk, Poznań 1991, s. 30–41.
- 5 A. I. Brzezińska, R. Kaczan, L. Rycielska, *Przekonania o swoim życiu. Spostrzeganie historii życia przez osoby z ograniczeniami sprawności*, Warszawa 2010, s. 96–97.

lub inhibitorem rozwoju; doświadczenia te prowadzą do względnie trwałych zmian w środowisku życia, wpływają na obraz siebie, na spostrzeganie i oczekiwania wobec innych ludzi.

Dążąc do rozstrzygnięć terminologiczno-definicyjno-metodologicznych, wpływających na analizę fenomenu Kaziowa, nie sposób pominąć pojęcia epifanii (*epiphany*). Przez Grahama Gibbsa pojmowana jest ona jako epizod w biografii lub historii życia danej osoby, mający charakter punktu zwrotnego, rozdzielającego biografię na kontrastujące ze sobą okresy – przed epifanią i po niej, z towarzyszącą mu przemianą⁶. Norman K. Denzin uważa, że są one egzystencjalnymi kryzysami, pojawiającymi się w tych szczególnych momentach życia, gdy człowiek konfrontuje się z poważnymi trudnościami i doświadcza ich skutków⁷.

W biografii Kaziowa wskazać można wszystkie wyodrębnione przez Denzina rodzaje epifanii: epifanie główne (*major*), epifanie skumulowane (*cumulative*) epifanie podrzędne lub iluminacyjne (*minor or illuminative*) epifanie wspomnieniowe (*relived*)⁸. Nawiązując do tytułu opracowania, należy zauważyć, że niepełnosprawność wieloraka Kaziowa (jednoczesna utrata wzroku i obu rąk) wskazuje również na zasadność odniesienia podjętych rozważań do koncepcji psychospołecznego procesu przystosowania do niepełnosprawności Lecha Kowalewskiego⁹. Jednak nie jest tu ona głównym przedmiotem dociekań, lecz swoistego rodzaju „tłem” do opisanie punktów zwrotnych w biografii i twórczości niewidzącego pisarza. Fenomen Kaziowa odnosi się zarówno

- 6 G. Gibbs, *Analizowanie danych jakościowych*, tł. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2011, s. 254.
- 7 K. J. Szmidt, *Epifania i doświadczenie krystalizujące w biografii twórczej – próba zarysowania pola badawczego*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja. Kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej”, 15 (2012) nr 4, s. 74.
- 8 N. K. Denzin, *Interpretative Biography*, Newbury Park 1989.
- 9 L. Kowalewski, *Psychologiczna i społeczna sytuacja dzieci niepełnosprawnych*, w: *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, red. I. Obuchowska, Warszawa 1991, s. 55–100; warto zauważyć, że o stadialnym przebiegu procesu przystosowania do niepełnosprawności piszą również: E. Schuchardt, *A Study of 500 Biographies Coping with Crisis As a Process of Learning for Disabled and Non-disabled also in the Field of Psychiatry, Why Is this Happening to Me?*, Berlin 1989 oraz N. Kerr, *Understanding the Process of Adjustment to Disability*, w: *Social and Psychological Aspects of Disability*, red. J. Stubbins, Baltimore 1977, s. 317–324.

do trajektorii jego życia, jak i twórczości naukowej i literackiej, obszary te były nierozdzielnie ze sobą powiązane. Analizie punktów zwrotnych towarzyszyć muszą więc zarówno teoria wzrostu potraumatycznego Richarda Tedeschiego i Lawrence'a Calhouna¹⁰, jak i koncepcja twórczości Romana Szultza¹¹.

W świetle tak nakreślonych założeń teoretycznych, zasadne pozostaje podstawowe pytanie niniejszych dociekań: Czym znamionują się epifanie/ punkty zwrotne biografii i twórczości Kaziowa i na czym polega ich terapeutyczna wartość?

Metodą analizy opisowo-krytycznej źródeł objęto: dokumenty osobiste, korespondencję prywatną, twórczość własną Kaziowa oraz opracowania przedmiotowe (naukowe i publicystyczne). W klasyfikacji metod i technik badawczych Mieczysława Łobockiego metoda ta lokuje się w metodzie analizy dokumentów¹². Nie bez znaczenia jest tutaj również obserwacja uczestnicząca, wynikająca z wieloletnich kontaktów autorki opracowania z Kaziowem i Haliną Lubicz.

- 10 R. G. Tedeschi, L. G. Calhoun, *The Post-Traumatic Growth Inventory: Measuring the Positive Legacy of Trauma*, „Journal of Traumatic Stress”, 9 (1996) nr 3, s. 455–471, DOI: 10.1007/BF02103658. Dla uzupełnienia dodać należy, że koncepcja ta zakłada, iż doświadczanie wydarzeń, nasyconych stresem i powodujących cierpienie, wiązać należy nie tylko z negatywnymi następstwami, ale także z możliwymi pozytywnymi zmianami psychologicznymi, dotyczącymi: odbioru samego siebie (wzrost poczucia siły, własnej wartości i skuteczności), relacji interpersonalnych (empatia, zwiększone współczucie i wrażliwość na problemy innych osób), zmiany filozofii życia (docenianie drobnych wydarzeń, codzienności, przedkładanie rodziny i przyjaciół nad karierę zawodową). Warto też nadmienić, iż znaczącymi dla pedagogiki specjalnej są również badania Stanisławy Byry: S. Byra, *Niepełnosprawność ruchowa w paradygmacie pozytywnie ukierunkowanym*, Lublin 2019.
- 11 K. J. Szmidt, *Szkice do pedagogiki twórczości*, Kraków 2002; M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko*, s. 11. W celu uzupełnienia należy dodać, że koncepcja ta zakłada, iż działalność twórcza (literacka), podobnie jak inne formy ludzkiej aktywności, przebiega zawsze w określonych warunkach, w określonym kontekście i środowisku. Istnieją uwarunkowania wewnętrzne, podmiotowe – psychologiczne środowisko jednostki twórczej (autora) oraz – zewnętrzne, odnoszące się do kontekstu społecznego, w jakim twórczość przebiega. Czynniki mające pozytywny wpływ na aktywność twórczą, określa się jako stymulatory, czynniki negatywne – jako inhibitory aktywności twórczej.
- 12 M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000.

Biografia – kalendarium życia i twórczości – z epifanii/punktów zwrotnych złożona

Koleje życia Kaziowa ująć można w dwa ściśle ze sobą powiązane i wzajemnie się przenikające kalendaria: życia i twórczości. Lata 1925–1945 wypełniły epifanie skumulowane (*cumulative*) – seria różnych wydarzeń okresu dzieciństwa, adolescencji i wczesnej młodości, budujących dotychczasowe życie i mających wpływ na przebieg życia po epifanii głównej (*major*).

Michał Kaziów urodził się 13 września 1925 r. w Koropcu nad Dniestrem, w patriotycznej, katolickiej rodzinie rolniczo-rzemieślniczej. Znaczącymi zdarzeniami w czasie drugiej wojny światowej były: działalność konspiracyjna, współpraca z oddziałem Armii Krajowej, wywózka na roboty, pobyt w obozie w podkrakowskim Czerwonym Prądniku, ucieczka z folwarku w Mydlnikach, próba powrotu do domu, udaremniona w Przemyślu, wstąpienie do wojska, służba wartowniczą we Wrocławiu, oczekiwanie na przyjazd rodziców. Wstrząsającym punktem zwrotnym mogłaby być spowodowana przemianami politycznymi niemożność powrotu do rodzinnego domu na Kresach. Ale Kaziowowi pisane było doświadczyć epifanii znacznie tragiczniejszej (epifania główna): 5 października 1945 r. – podczas służby wartowniczej we wrocławskim porcie rzeczonym, na skutek wybuchu miny, 20-letni Kaziów utracił wzrok i obie ręce. Bez wątpienia było to zdarzenie (punkt zwrotny), doświadczenie kruszące, druzgoczące dotychczasowe życie.

Sklasyfikowanie zdarzeń kolejnych lat życia okazuje się problematyczne. Zawarte w analizowanym materiale narracje Kaziowa (np. wywiady) nie odnoszą się do wszystkich ujawnionych faktów biograficznych. Bezcelne okazało się więc sięgnięcie do informacji pochodzących z wielu rozmów przeprowadzonych podczas obserwacji uczestniczącej. Dominują w tym okresie epifanie podrzędne lub iluminacyjne (*minor or illuminative*), w których ujawniają się napięcia i problemy w sytuacjach codziennego życia i kontaktach z innymi. Są one najczęściej konsekwencją epifanii głównej, np. opanowanie obsługi odbiornika radiowego bez wzroku i rąk, umożliwiło podjęcie współpracy z Polskim Radiem (początkowo, w latach 1949–1953, w roli społecznego korespondenta terenowego).

Epifanią równie przełomową, co utrata wzroku i rąk, okazało się „przecięcie się” w 1953 r. życiowych dróg Kaziowa i Haliny Lubicz-Kirszke, aktorki poznańskiego, a potem zielonogórskiego teatru i działaczki społecznej Polskiego

Związku Niewidomych. Była inspiratorką, organizatorką podejmowanych przez Kaziowa wyzwań, jego przewodniczką, lektorką, opiekunką¹³. Nakłoniła go do opanowania umiejętności czytania systemu Louis Braille'a górną wargą, prowadzenia (1954–1955) amatorskiego zespołu teatralnego w Bogaczowie – podzielonogórskiej wsi, gdzie mieszkał z rodzicami i siostrą, podjęcia (1954) stałej (realizowanej do śmierci) współpracy z periodykiem dla niewidomych „Pochodnia”, kierowania Biurem Okręgu PZN w Poznaniu (1965–1967). Lubicz rozbudziła potrzeby edukacyjne i kulturalne 30-letniego, wielorako niepełnosprawnego Kaziowa.

Kolejne osiągnięte etapy kształcenia to niewątpliwie epifanie główne o charakterze pozytywnym: 1955–1959 – nauka w Liceum Ogólnokształcącym nr 1 dla Pracujących im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu (zakończona z wyróżnieniem); 1959–1964 – studia polonistyczne na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zakończone obroną pracy magisterskiej pt. „Postać niewidomego w oczach poetów”, wydaną przez Ossolineum w 1968 r.; 1967–1972 – studia doktoranckie na Wydziale Filologicznym UAM w Poznaniu, uwieńczone obroną rozprawy doktorskiej pt. „O dziele radiowym. Z zagadnień estetyki oryginalnego słuchowiska”, napisanej pod kierunkiem doc. Jerzego Ziomka na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu (1972).

Matura, magisterium, tytuł doktorski – uzyskane nakładem heroicznej pracy (także organizacyjnej), wielkiego wysiłku psychicznego i fizycznego Kaziowa i Lubicz (przy zaangażowaniu także jej matki i męża) – to nie tylko punkty zwrotne w biografii; to świadectwo hartu ducha, bezmiaru ludzkiej, bezinteresownej ofiarności, a także zwycięstwa nad społecznymi stereotypami. Nie była to victoria kompletna. Niestety, wykwalifikowanemu poloniście pozwolono pracować (społecznie) w szkole tylko rok (1964–1965), a na uczelni wyższej nigdy go nie zatrudniono, mimo doktoratu z bardzo rzadkiej tematyki – estetyka oryginalnego słuchowiska radiowego.

Zajął się zatem pracą naukowo-badawczą, recenzencką, publicystyczną, literacką. Intensywnie uczestniczył w życiu kulturalnym, literackim, dziennikarskim, społecznym (w tym środowiska osób z niepełnosprawnością wzroku) –

13 M. Czerwińska, *Żyła sobie taka komedianka*, „Pochodnia”, 6 (1991) s. 6–8; H. R. Żuchowski, *Opowieść o niepowtarzalnym życiu Haliny Lubicz*, Lublin 2005.

w wymiarze lokalnym i ogólnopolskim. W rych obszarach lokują się kolejne epifanie podporządkowane: w latach 1964–1992 kierował kwartalnikiem „Niewidomy Masażysta”; w latach 1968–1994 prowadził stałą rubrykę *Włącz radio* na łamach magazynowych wydań „Gazety Zielonogórskiej” (potem „Gazety Lubuskiej”), w której opublikował 875 cotygodniowych felietonów/recenzji audycji (głównie słuchowisk) emitowanych w programach Polskiego Radia; w latach 1975–1982 – ściśle współpracował z Redakcją Literacką zielonogórskiej rozgłośni Polskiego Radia, dokonując oceny problematyki i poziomu artystycznego słuchowisk, głównie pisarzy lubuskich, oraz walerów reportaży literackich nadawanych na antenie lokalnej.

Wyrazem działalności naukowej są monografie i artykuły w uznanych periodykach naukowych, literackich, fachowych¹⁴, a literackiej ukazujące się w różnych formatach wydawniczych kolejne powieści, zbiory opowiadań i felietonów¹⁵. Publikacje naukowe i literackie pozwoliły na przyjęcie go do Koła Młodych Pisarzy przy Zarządzie Okręgu Związku Literatów Polskich w Zielonej Górze (1970–1974), a w latach 1974–1992 na pełne członkostwo Związku Literatów Polskich – Oddział w Zielonej Górze¹⁶. W latach 1992–2001, jak wielu polskich literatów, Kaziów, zmienił przynależność na poznański oddział Stowarzyszenia Pisarzy Polskich¹⁷. Punktem zwrotnym jest tu nie tylko przemiana światopoglądowa, ale przede wszystkim sam fakt przynależności literata z wieloraką niepełnosprawnością do związku/stowarzyszenia twórczego, zwłaszcza w czasach, w których dominowała stygmatyzacja, izolacja społeczna.

W omawianym okresie punkty zwrotne (zarówno o charakterze pozytywnym, jak i negatywnym) wskazać również można w trajektorii życia osobistego, prywatnego, pisarza. Za jeden z najtragiczniejszych, o wymiarze epifanii głównej, uznać należy pogarszający się stan zdrowia, a następnie śmierć

14 Np.: *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*; M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko*; R. Rudiak, *Fenomen Michała Kaziowa. Monografia*.

15 M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko*.

16 BdPP, nr inw. 1805, Kaziów Michał, Tezka personalna członka Związku Literatów Polskich.

17 Stowarzyszenie Pisarzy Polskich nie prowadziło oficjalnej dokumentacji swoich członków.

Lubicz (1991), co było niewątpliwie dramatem psychicznym dla pisarza, pociągającym za sobą także reorganizację dotychczasowego życia. Punktem zwrotnym o wymiarze pozytywnym było małżeństwo ze Stefanią Klimkowską, która okazała się troskliwą, ofiarną towarzyszką życia – zapewniła pisarzowi sprzyjające warunki do dalszej pracy twórczej, wniosła do jego życia doświadczenia wynikające z roli męża, głowy rodziny, przybranego ojca i dziadka.

Niemal u schyłku życia w biografii Kaziowa wskazać można również punkt zwrotny o wartości dwoistej. Za taki bowiem uznać należy zabieg przeszczepu rogówki przez prof. W. Łantucha w Instytucie Mikrochirurgii Oka w Nowosybirsku; operacja przyniosła ograniczone, krótkotrwałe efekty.

Rozpatrywanie śmierci Kaziowa (2001) w kategoriach punktu zwrotnego/epifanii wydaje się kontrowersyjne. Bezspornym pozostaje jednak, że jego odejście może być odbierane jako przykre zdarzenie życiowe dla wielu osób (zwłaszcza osób z niepełnosprawnością), dla których pisarz – ze swoją skomplikowaną biografią i wielogatunkową twórczością – był Osobą znaczącą.

Biografia psychospołecznym procesem przystosowania do niepełnosprawności pisana

Przebieg życia osoby z niepełnosprawnością charakteryzuje, wielokrotnie opisywany w literaturze pedagogicznej i psychologicznej, stadialny proces przystosowania do niepełnosprawności, z wielością zjawisk sfery psychicznej i społecznej, właściwych dla każdego etapu, a porównywalnych do punktów zwrotnych/epifanii.

W koncepcji Lecha Kowalewskiego, wzmiankowany proces rozpoczyna się od etapu/stadium doznania niepełnosprawności – w sferze psychicznej zdominowany szokiem psychicznym, depersonalizacją, dezorientacją osobowości, doznaniem somatycznymi (np. ból), deprywacją potrzeb; w wymiarze społecznym – izolacją od środowiska rodzinnego, towarzyskiego, podleganiem tzw. czynnikom jatrogennym¹⁸.

W biografii Kaziowa okres ten przypada na lata 1945–1946, czyli pobyt we wrocławskim szpitalu: szok po utracie wzroku i rąk, ból fizyczny i „bezcie-

18 L. Kowalewski, *Psychologiczna i społeczna sytuacja dzieci niepełnosprawnych*, s. 61–65.

lesny ból” (nazwany tak przez Kaziową), niepewność bliższej i dalszej przyszłości, powodowana rozległą niepełnosprawnością, bezradność, uzależnienie od innych, poczucie beznadziejności rodzące myśli samobójcze, brak informacji o losie rodziców.

Stadium „uświadamiania ograniczeń” Kowalewski opisuje, jako wzajemnie się warunkujące zjawiska psychospołeczne: „usztwywnienie” systemu wartości, załamanie się dotychczasowego systemu wartości i motywacji, obniżanie się samooceny, występowanie stanów depresyjnych, niezaspokojonej potrzeby afiliacji, brak identyfikacji z problemem własnej niepełnosprawności i środowiskiem osób nią dotkniętych¹⁹. W trajektorii życia Kaziowa są to lata 1946–1952 spędzone w Bogaczowie, w wiejskim gospodarstwie rodziców, wypełnione rozpamiętywaniem utraconych sprawności i życiowych planów, zmaganiem się z niechętnymi postawami wiejskiej społeczności, rozpaczliwym poszukiwaniem pomocy medycznej i rehabilitacyjnej. W jednym z wywiadów Kaziów wspomina:

Na początku rzeczywiście moje życie wyglądało dość mizernie, nie mogłem pogodzić się z kalectwem. Rodzice byli dla mnie wielkim oparciem, starali się, bym nie odczuwał, że jestem kaleką. Ojciec bardzo dużo mi czytał²⁰.

Przełomowym etapem w psychospołecznym procesie przystosowania do niepełnosprawności jest stadium „prób funkcjonowania z niepełnosprawnością”, charakteryzujące się oddziaływaniem intrapsychicznych mechanizmów obronnych, a więc dążeniem, aby dominowały wśród nich mechanizmy pozytywne, np.: kompensacji, nadkompensacji, racjonalizacji, transformacji w systemie wartości, identyfikacji – co z kolei warunkuje osiągnięcie finalnego etapu wzmiankowanego procesu²¹. W biografii Kaziowa stadium to przypada na lata 1953–1959. Rozpoczyna się od opanowania umiejętności

19 Tamże, s. 68–78.

20 M. Kaziów, *Rozjaśnianie mroku. O motywacjach twórczych i warsztacie autorskim*, rozm. E. Ćwilińska, w: *Michał Kaziów. W 70. rocznicę urodzin*, s. 22–34.

21 L. Kowalewski, *Psychologiczna i społeczna sytuacja dzieci niepełnosprawnych*, s. 78–91.

samodzielnej obsługi odbiornika radiowego, ale zdominowany jest kontaktem z Haliną Lubicz-Kirszke: nauka czytania systemem Braille'a górną wargą, działalność recytatorska, pierwsze recenzje audycji radiowych i korespondencje do prasy brajlowskiej, próba oprotezowania i pracy na warsztacie tkackim, pierwsze osobiste kontakty ze środowiskiem osób niewidzących i pełnione w nim funkcje. Etap ten kończy się maturą w poznańskim liceum wieczorowym. Kaziów wyznaje:

Pani Lubicz [...] zmobilizowała mnie od razu do działania. Kiedy przysłała alfabet brajla, zacząłem powoli się uczyć. Przy pomocy ojca, zapamiętywałem punktację każdej litery, w przeciągu tygodnia miałem w pamięci dokładny obraz pisma punktowego dla niewidomych. Natomiast zanim zacząłem dotykiem warg wyczuwać litery i odczytywać je, to trwało co najmniej trzy miesiące. Wytrwałością doprowadziłem do tego, że czytałem, powoli, ale czytałem. Dzięki temu, że umiałem czytać brajla, skupiałem się na tekście oraz na własnej interpretacji, przypominała mi się pisownia i ortografia. [...] Na początku 1954 roku pani Lubicz przyjechała do Bogaczowa. [...] Było to moje pierwsze z nią spotkanie. Wkrótce po tym, na jej zaproszenie, pojechałem do Poznania, gdzie mogłem spotkać się z innymi niewidomymi. [...] Pani Lubicz mocno mnie zaangażowała w życie niewidomych, a widząc mój wielki upór, zaczęła starać się, bym mógł zdobyć średnie wykształcenie²².

Ostatnim z wymienianych przez Kowalewskiego etapów procesu przystosowania do niepełnosprawności jest stadium pełnej, rzeczywistej akceptacji niepełnosprawności, warunkowane włączeniem niepełnosprawności do struktury osobowości, jako jej integralnej cechy, ukształtowaniem się systemu wartości i motyfikacji, ustabilizowaniem się samooceny, funkcjonowaniem społecznym na zasadach integracji/inkluzyj. W biografii Kaziowa stadium to przypada na lata 1959–2001, czyli od otrzymania indeksu studenta polonistyki na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu do śmierci. Świadcstwem stanu pełnej akceptacji niepełnosprawności pozostają fakty: aktywności zawodowej, twórczej, naukowej i społecznej odnotowywane w kalendarium życia i twórczości.

22 *Rozjaśnianie mroku*, s. 22–34.

Biografia – dorobek i kunszt literacki

W odniesieniu do Kaziowa, znamienna jest jedność egzystencji i twórczości, właściwa dla wszystkich realizowanych gatunków wyrażanych słowem pisanym. Punktami zwrotnymi są zatem publikacje o charakterze naukowym (3 wydawnictwa zwarte), literackim (3 powieści, 4 tomy opowiadań, 1 tom felietonów – w 5 formatach wydawniczych) i dziennikarskim (m.in. ok. 900 felietonów krytyczno-radiowych)²³. Pisarz realizował dwa, ściśle ze sobą powiązane, typy dyskursu – krytyczno-badawczy i literacki, wynikające z epifanii i będące przejawem wzrostu potraumatycznego. W pierwszym lokują się publikacje naukowe: opublikowana praca magisterska „Postać niewidomego w oczach poetów” – przekraczająca granice założeń literaturoznawczych, stawiająca pytanie o udział poezji w procesie readaptacji społecznej niewidomych²⁴. Mieści się tu także dysertacja doktorska „O dziele radiowym. Z zagadnień estetyki oryginalnego słuchowiska” – teoretyczno-literacka monografia, pierwszy i jak dotąd jedyny opis tego gatunku²⁵. Kontynuacją tego nurtu pisarstwa była praca *Zielonogórski teatr wyobraźni*, będąca omówieniem działalności artystycznej zielonogórskiej rozgłośni Polskiego Radia²⁶, oraz recenzje/felietony *Włącz radio* w lokalnej prasie codziennej.

Dyskurs literacki pisarstwa Kaziowa opiera się na autobiografizmie, zgodnie z którym: „interesuje nas autor już nie tylko jako podmiot wypowiedzi czy podmiot czynności twórczych, ale coraz częściej jako żywa osoba z duszą, ciałem i losem”²⁷. Mieszczą się tu zbeletryzowana autobiografia pisarza²⁸, zbeletryzowane biografie Jana Silhana²⁹ i Włodzimierza Dolańskiego³⁰ oraz cztery

23 M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko*.

24 M. Kaziów, *Postać niewidomego w oczach poetów*, Wrocław 1968.

25 Tenże, *O dziele radiowym. Z zagadnień estetyki oryginalnego słuchowiska*, Wrocław 1973.

26 Tenże, *Zielonogórski Teatr Wyobraźni*, Zielona Góra 1980.

27 J. Abramowska, *A jednak autor*, „Teksty Drugie”, 2 (1994) s. 47–53.

28 M. Kaziów, *Gdy moim oczom*, Warszawa 1985.

29 Tenże, *A jednak w pamięci. Opowieść biograficzna o ociemniałym kapitanie wojsk austriackich i polskich – Janie Silhanie*, Warszawa 1994.

30 Tenże, *Dłoń na dźwiękach*, Lublin 1998.

tomy opowiadań³¹. Pisarz preferował formę opowieści snutej na kanwie rzeczywistych wydarzeń i ludzkich losów, ten typ pisarstwa najpełniej umożliwiał porozumiewanie się z czytelnikiem. Stosował język prosty, gawędziarski, potoczny naśladowujący narrację mówioną. Jego twórczością kierowała stara zasada: *movere, delectare, docere*.

Biografia – w literackiej opowieści o sobie utrwalona

Za punkt zwrotny (epifanię wspomnieniową) uznać należy autobiograficzną powieść pt. *Gdy moim oczom*³². W zbeletryzowanym przekazie proza ta obejmuje wydarzenia okresu od wczesnego, przedwojennego dzieciństwa na Kresach Wschodnich po obronę pracy doktorskiej w 1972 r., a więc odnosi się do wszystkich rodzajów epifanii. Powieść zawiera pogłębioną analizę stanów psychicznych ociemniałego autora we wszystkich stadiach psychospołecznego procesu przystosowania do niepełnosprawności. Jej myślą przewodnią jest odważne stwierdzenie autora:

Jestem ślepy, to prawda, nie mam rąk, zgadza się, ale moja osobowość jest osobowością człowieka o pięciu zmysłach³³.

Wydawca autobiograficznej książki Kaziowa trafnie zauważył:

Jest to postawa pogodzonego racjonalisty, który z uporem niszczy bariery inności i szydzi skutecznie z każdej fałszywej nuty współczucia, gestu filantropii. Szuka szerokich kontaktów z ludźmi i buduje swoją egzystencję na własnym wysiłku przede wszystkim³⁴.

Głosy czytelników swoistego rodzaju świadectwa, pozytywnie wartościujące życie pisarza i jego literackie przetworzenie, znaleźć można w rozległej

31 Tenże, *Zdeptanego podnieść*, Warszawa 1988; tenże, *Z orchideą. Opowiadania*, Zielona Góra 1995; tenże, *Piętna miłości*, Zielona Góra 1996; tenże, *Pod tęczę*, Zielona Góra 2000.

32 Tenże, *Gdy moim oczom*.

33 Tamże, s. 141.

34 Tenże, *Gdy moim oczom*.

korespondencji autora. Znamienne są tu np. wypowiedzi Marii Kuncewiczowej: „Dziękuję z całego serca Panu i jego współtwórcom ludzkiej istoty, za lekcję wytrwania i znak przyjaźni”; kard. Henryka Gulbinowicza: „Ze wzruszeniem przeczytałem autobiograficzną powieść Pana Doktora. Podziwiam moc; i szlachetny zapał trwania na drodze życia ze wszystkimi”³⁵.

Biografia – czyli „niewidomy o niewidomych”

Postać osoby niewidzącej znajdowała się w centrum literackich fascynacji Michała Kaziów. Swoje, pochodzące z epifanii, doświadczenia przenosił także do prac biograficznych, dotyczących postaci polskiego środowiska niewidomych³⁶. Wspólnym motywem życiowych dróg Włodzimierza Dolańskiego i Jana Silhana jest nieustanne zmaganie się z przeciwnościami losu, nie tylko w celu samorealizacji, lecz również w interesie ogółu osób z niepełnosprawnością wzroku. Obie te postaci łączą nie tylko realia historyczne i społeczne, ale przede wszystkim jednakowa niezłomność charakteru, nieustępliwość wobec niełaskawego losu, psychiczna odporność na sytuację trudną, determinacja w działaniu – jako reakcja na życiowe zdarzenia krytyczne. Znamienne dla nich mogą być słowa, których prawdziwości Kaziów doświadczał w wieloletnich relacjach z Lubicz: „[...] poświęcenie się dla drugiej osoby może wypełnić bez reszty sens życia człowieka. Pokrzepianie ludzi dobrym słowem, obdarzanie nadzieją, wprowadzanie na dobre drogi może stanowić najwyższą nagrodę od życia”³⁷.

Kaziów dostrzegał analogię między postacią Dolańskiego a własnym losem, którą podsumował:

Podobieństwa, jeśli są, dotyczą losu i zmagania się z nim. Dlatego miałem prawo włożyć w usta Dolańskiego, postaci już historycznej, pewne moje prze-

35 Michał Kaziów, *Korespondencja 1985–1989*, rps, mps, arch. M.K.

36 Doktor Włodzimierz Dolański (1886–1973) – ociemniały i jednoręki pianista-wirtuoz, tyflopadałóg, działacz polskiego i ogólnoswiatowego ruchu niewidomych; bohater opowieści *Dłoń na dźwiękach*; Kpt. Jan Silhan (1889–1971) – ociemniały oficer wojsk austriackich i polskich, opiekun i rehabilitant ociemniałych żołnierzy, inicjator centralnej biblioteki brajlowskiej i krakowskiej szkoły masażu dla niewidomych; bohater opowieści *A jednak w pamięci*.

37 M. Kaziów, *A jednak w pamięci*, s. 54.

myślenia, odczucia, doznania, przeżycia, których w autobiografii (*Gdy moim oczom – przyp. M.Cz.*) ujawnić nie chciałem, mogłem też obdarzyć go swoimi snami. W tej sferze podejrzenia o analogie są rzeczywiście uzasadnione³⁸.

Dlatego życiowe motto Dolańskiego w pełni odpowiada postawie życiowej Kaziowa, a także Silhana:

Będziesz górą, wysoką górą, twardą, nie do zdeptania i nie do ścięcia, ale tylko wtedy, jak będziesz miał dobre serce, mądry rozum i silną wolę³⁹.

Również w opowieści o Silhanie odnaleźć można wiele bardzo osobistych refleksji samego autora. Niezwykle realistycznie, bo na bazie własnych doświadczeń, opisane zostały np. przeżycia Silhana wywołane niepomyślną diagnozą okulistyczną, właściwe dla stadium doznania niepełnosprawności:

Nigdy nie będzie widział. Ta wiadomość jak lawina zwała się na jego głowę. [...] Teraz innego rodzaju ciemność owładnęła jego głowę i całe ciało. Zaczął się skarżyć, dlaczego właśnie jego spotkał taki straszny los. Może lepiej byłoby umrzeć! [...] Zawaliło się wszystko. Ginęło bezpowrotnie. Nie widział dla siebie miejsca na tym świecie, nie widział żadnej przyszłości. Wszystko stracone. Całe życie! Myślał o tym wszystkim z prędkością światła. [...] Poczul się okropnie samotny, był tylko ze swoim nieszczęściem, które teraz rosło i rosło. [...] Czuł się zagubiony, niemal jak dziecko. Teraz żałował wszystkiego. Mówił do siebie najgorsze rzeczy i się dziwił, że przychodzą mu one do głowy. [...] Przeraziło go nawet przypuszczenie, czy aby nie jest to jakaś kara za grzechy. [...] W nocy opanowały go lęki, złe przeczucia, że już niczego nie zdoła w życiu zrobić. [...] Wszystkie marzenia i plany zapadły w jakąś nierealną przestrzeń⁴⁰.

Ten literacko przetworzony opis stanów emocjonalnych osoby nowo ociemniałej, znajduje potwierdzenie w wielu narracjach osób, w których biografiiach

38 Tenże, *Chcę pisać o człowieku*, rozm. M. Czerwińska, „Pochodnia”, 12 (1992) s. 33.

39 Tenże, *Dłoń na dźwiękach*, s. 54.

40 M. Kaziów, *A jednak w pamięci*, s. 28–29.

nałą utrata wzroku była epifanią główną (także autorki artykułu) oraz w opracowaniach naukowych, np. Thomasa Carrola⁴¹, Tadeusza Majewskiego⁴².

Biografia – wartościami uniwersalnymi znaczone

Wzajemne przenikanie się punktów zwrotnych (epifanii) i wartości uniwersalnych prowokuje pisarza do dokonywania na kartach swojej twórczości „rozrachunku z samym sobą, ze swoimi życiowymi postawami i wyborami.

Sięgając po wartości uniwersalne, nie pomija sfery religii i dogmatów wiary. Problem relacji człowiek – Bóg przenika całą twórczość prozatorską, ujawniając się ze szczególną intensywnością w felietonach⁴³, zwłaszcza drukowanych w stałej rubryce *Słuchokrąg* periodyku „Aspekty” (diecezjalny dodatek do katolickiego tygodnika „Niedziela”). Pisarz zawarł w nich wiele osobistych wyznań. Przeprowadzał rozrachunek z samym sobą, z polityczną przeszłością. Wspominał czas odejścia od Kościoła. Wyznał m.in.: „za sprawą łaski znów jestem blisko Krzyża i czerpię siły z tego źródła wiary”⁴⁴.

Punktem zwrotnym w życiu i twórczości Kaziowa jest niezwykle osobisty felieton *Ujawnienie*, zawierający wyznania odnoszące się do kwestii wiary:

Jak wiele o człowieku można się dowiedzieć z modlitwy *Ojcze nasz!* Co to naprawdę znaczy: „Jako i my odpuszczamy naszym winowajcom”? Czy naprawdę odpuszczamy i kiedy? Albo: „Nie wódź nas na pokuszenie”. Czy jesteśmy odporni? Czy sami nie wodzimy innych? Jeśli potrafimy odpowiedzieć na takie pytania, rozszerza się nasza wiedza o świecie. [...] Mój porzucony światopogląd trudno nazwać agnostycyzmem. Byłem po prostu religijnie obojętny od końca lat pięćdziesiątych – bo przedtem byłem wierzący, co zawdzięczałem wychowaniu rodzinnemu i księdzu Fedorowiczowi w Laskach. W 1991 roku Halina ciężko zachorowała, poszła do spowiedzi. Poszedłem i ja. Od tego czasu wiem, że skoro Jezus był największym

41 T. J. Carroll, *Blindness. What It Is, what It Does, and how to Live with It*, Boston, Toronto 1961.

42 T. Majewski, *Psychologia niewidomych i niedowidzących*, Warszawa 1983.

43 M. Kaziów, *Ślady na sercu*, Zielona Góra 1998.

44 M. Mikołajczak, *Dać świadectwo. O felietonistyce Michała Kaziowa*, w: *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*, s. 38.

dobrym pasterzem, to jeśli Mu nie uwierzę, sam dobrym pasterzem nie będę. [...] W Wielki Piątek 1991 r. słuchałem Drogi Krzyżowej z Watykanu, którą prowadził Jan Paweł II. Jego modlitwa na każdej stacji odzwierciedlała ogrom cierpienia Chrystusa. Działała na mnie wstrząsająco. Głos Ojca Świętego, pełen pokory i głębokiej wiary, świadczący, że cierpienie jest zbawcze, sprawiała, iż modliłem się, bym mógł zrozumieć, czym jest ten zbawczy dar cierpienia. Płakałem, modląc się. [...] Kiedy myślę o swojej książce *Gdy moim oczom*, to trochę jakby jest mi żal, że nie całą prawdę o tym swoim zmaganiu potrafiłem wyrazić. W gruncie rzeczy, nie z własnej woli, lecz z modlitwy czerpałem siłę do życia i pracy⁴⁵.

A zatem, Kaziów swoim naznaczonym epifanią życia i twórczością przeciwstawia się przejawom hipokryzji, fałszu i nihilizmu, głosząc, że „podstawowymi wartościami są: uniwersalizm, obejmujący życie i śmierć, wiarę i prawdę, miłość i dobro”⁴⁶.

Biografia – sytuacja rehabilitacyjna, warsztat pracy

Wielość punktów zwrotnych w biografii Kaziowa wpływała, odwołując się do koncepcji twórczości Romana Schulza, na podmiotowe i pozapodmiotowe uwarunkowania aktywności twórczej, przyjmując postać jej stymulatorów i inhibitorów⁴⁷. Z epifanii podrzędnych składało się codzienne funkcjonowanie Kaziowa. Pisarz wymagał stałej pomocy w czynnościach samoobsługowych, współpracy z lektorem i przewodnikiem. Jego mieszkanie wyposażone było w urządzenia sanitarne, aparat telefoniczny, zegarek, dostosowane do obsługi przez osobę niewidzącą, amputanta obu rąk. Stanowisko pracy umysłowej (pisarskiej) tworzył zestaw radiowo-magnetofonowy z pedałami nożnymi, akustomatem (Uher-5000 Universal), przystosowanym do obsługi nożnej, za pomocą kikutów rąk oraz części twarzy (wargi, broda, nos).

Zapisy magnetofonowe Kaziowa cechowały się precyzją w formułowaniu myśli, wielkim ładem słownym i logiką wypowiedzi. Autor, w celu ułatwienia

45 M. Kaziów, *Ujawnienie*, w: Kaziów M., *Ślady na sercu*, Zielona Góra 1998, s. 21–23.

46 M. Mikołajczak, *Dać świadectwo*, s. 29–40.

47 M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko*, s. 11.

współpracy z lektorami, rejestrowane tematy układał w określonym porządku, numerując je. Doskonale wiedział, gdzie lektor ma szukać poszczególnych książek czy dokumentów⁴⁸.

Biografia – czyli autentyzm osoby znaczącej

Kaziów, świadomy niezwykłości swego losu i bogactwa doświadczeń z własnej psychospołecznej rehabilitacji, nie stronił od przyjmowania roli osoby znaczącej wobec tych, którzy znaleźli się w tzw. sytuacji trudnej, nie tylko z powodu choroby i niepełnosprawności. Świadczą o tym m.in. wieloletnia działalność w Polskim Związku Niewidomych, liczne spotkania autorskie, szeroka korespondencja z czytelnikami (zwłaszcza po wydaniu autobiografii *Gdy moim oczom*), cykl audycji-rozmów ze słuchaczami w Radio Zachód, a także opracowania przedmiotowe – naukowe, publicystyczne, krytycznoliterackie, hasła biograficzne w wydawnictwach informacyjnych – hasła w ogólnych i specjalistycznych encyklopediach, słownikach, leksykonach, informatorach, odznaczenia, nagrody, wyróżnienia – państwowe, regionalne, twórcze⁴⁹. Wszystkie te biograficzne fakty miały znaczenie pozytywnych punktów zwrotnych, już w ocenie samego pisarza.

Szczególną rolę przypisywał Kaziów spotkaniom autorskim. Wieloletnia obserwacja uczestnicząca autorki artykułu pozwala stwierdzić, że jego spotkania autorskie cieszyły się zainteresowaniem wielu kręgów odbiorców. Pisarz był bowiem niezwykle komunikatywny, poruszając problematykę m.in. niepełnosprawności, potrzeby przełamania stereotypów społecznych. Dzielił się wiedzą człowieka doświadczonego niepełnosprawnością. Prezentował własną drogę naukową i literacką. Zwracał uwagę na to, że człowiek powinien mieć cele, do których dąży, że powinien stawiać sobie wysokie wymagania. Często i szczerze mówił o swoim powrocie do Boga i istocie wiary. Podkreślał terapeutyczne znaczenie twórczości w swoim życiu. Mówił o wewnętrznym dojrzewaniu, o trudzie własnego rozwoju, o dochodzeniu do pełni człowieczeństwa. Podkreślał znaczenie rodziny i wsparcia Lubicz, współuczestniczącej w wielu spotkaniach z czytelnikami. Formą

48 M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko*.

49 Tamże.

spotkań autorskich były też audycje radiowe w nocnym cyklu Radia Zachód pt. „Nocne marki” oraz w Radio Maryja. Odbiorcy uznawali w nim człowieka wysokiej osobistej kultury, taktu, uprzejmości, wrażliwości⁵⁰.

Wypełnianie przez Kaziow, przypisywanej mu powszechnie, roli osoby znaczącej jest potwierdzeniem osiągnięcia końcowego etapu psychospołecznego procesu przystosowania do niepełnosprawności (stadium pełnej, rzeczywistej akceptacji niepełnosprawności). Dowodzą tego nie tylko biograficzne artefakty, ale także literackie i pozaliterackie wypowiedzi/narracje. Zdystansowany stosunek do niepełnosprawności (również własnej) zawierają stwierdzenia:

Doznałem także wielu gorzkich, bolesnych doświadczeń, które wynikają z niewiedzy społecznej o osobach niepełnosprawnych. W niektórych moich książkach, w całej mojej działalności społecznikowskiej, usiłuję przekonać ludzi, że nie ma sytuacji bez wyjścia, że nigdy nie wolno się poddawać. Przekonuję osoby kalekie, że każdą, nawet największą ułomność można przezwyciężyć siłą własnej woli, umysłu i serca. A ludzi zdrowych proszę, żeby zmienili swój stosunek do osób kalekich, żeby w rodzinie się ich nie wstydzili. I pomagali im tylko wtedy, gdy to jest niezbędne...⁵¹.

Jakże inny jestem teraz. Nie wstydzę się własnego inwalidztwa. Umieję się śmiać i żartować. Ale czy byłoby to możliwe bez pomocnej ludzkiej dłoni?⁵².

Dążenie do budowania inkluzyjnych relacji społecznych wyraził w wyznaniach:

Gdy mam przed sobą ludzi, wiem, że jeśli zapłaczę, zapłacę sam. Lecz gdy się uśmiechnę – uśmiechają się wszyscy⁵³.

Swoją powinność wobec świata, Boga i ludzi ujął następująco:

50 Tamże.

51 M. Kaziów, *Rozum widzi, serce czuje*, rozm. J. Koniusz, w: *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*, s. 15.

52 Tenże, *Gdy moim oczom*, s. 85.

53 H. Szczepański, *Michał Kaziów, czyli jak widzieć, nie posługując się oczyma*, „Niedziela”, 35 (2003), http://www.niedziela.pl/artukul_w_niedzieli.php?doc=nd200335&nr=22, dostęp: 15.06.2023.

Chętnie oddałbym swoje pięć zmysłów, łącznie z tymi, których nie posiadam, aby posiąść ten szósty, pozwalający przeniknąć drugiego człowieka i skutecznie mu pomagać⁵⁴.

Swoją literacką „misję” rozumiał następująco:

Prawdziwe jest to, co rodzi się z emocji. Należy tylko dać im wypłynąć, pozwolić porwać się im. Jedno wiem zawsze – chcę pisać o człowieku...⁵⁵.

Do roli osoby znaczącej predestynuje Kaziowa nie tylko jego bogata w liczne punkty zwrotne biografia, ale także wynikające z tychże epifanii doświadczenia wzrostu potraumatycznego. Gerald Caplan, E. Frankl, a następnie Richard Tedeschi i Lawrence Calhoun oraz Kazimierz Popielski⁵⁶ stwierdzają bowiem, że potraumatyczny wzrost cechują zmiany w relacjach interpersonalnych, percepcji siebie i filozofii życiowej. Kaziów miał dużą łatwość nawiązywania bliższych relacji z innymi, odkrywania w sobie większych pokładów wrażliwości i współczucia dla innych. Odnajdował w sobie siłę pozwalającą z dystansem przyrzeć się dotychczasowemu życiu i zmieniać je na lepsze. Rodzinę, przyjaciół, drobne przyjemności codziennego dnia postrzegał jako wartości ważne, często pierwszoplanowe. Przejawiał zwiększone poczucie osobistej siły, przekonanie o własnej skuteczności, większe zaufanie do siebie i własnych możliwości. Zauważał swoje zwiększone umiejętności radzenia sobie. Dostrzegał swoje kompetencje i stawiał sobie nowe cele. W większym stopniu doceniał życie i przeżywał je bardziej świadomie.

Terapeutyczne funkcje twórczości Michała Kaziowa

Wartości terapeutyczne tkwią zarówno w przebiegu życia, jak i odzwierciedlającej je twórczości literackiej Kaziowa. Twórczości tej można przypisać wiele funkcji:

– przeciwdziałanie negatywnym stanom emocjonalnym i mechanizmom obronnym, jako reakcji na niepełnosprawność;

54 TN, *Światło jest w ludziach... Wspomnienie o Michale Kaziowie*, http://www.nasze-sprawy.nazwa.pl/docs/67/67_pdf_9.pdf, dostęp: 15.06.2023.

55 M. Kaziów, *Chcę pisać o człowieku*, s. 34.

56 K. Popielski, *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*, Lublin 2009.

- kształtowanie właściwych postaw wobec siebie i własnej niepełnosprawności oraz pomoc w osiągnięciu psychospołecznego stanu pełnej akceptacji niepełnosprawności;
 - kształtowanie właściwych postaw społecznych wobec osób z niepełnosprawnością;
 - stymulowanie i rozwijanie zainteresowań u osób z niepełnosprawnością;
 - wspomaganie procesu nabywania i doskonalenia umiejętności;
 - dostarczanie racjonalnej wiedzy na temat niepełnosprawności oraz form wsparcia;
 - łagodzenie psychospołecznych skutków procesu starzenia się;
 - inspirowanie do refleksji nad obieranymi systemami wartości etyczno-moralnych, charakterem interakcji społecznych;
 - pomoc w określeniu swego stosunku do dogmatów religijnych oraz Boga i wiary w życie;
 - wspomaganie w procesie resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie.
- Zawężając rozważania do oddziaływań biblioterapeutycznych, należy wskazać na zasadność wykorzystania faktów biograficznych i wypowiedzi literackich Kaziowa w modelach biblioterapeutycznych, np.:
- wobec osoby ociemniałej (w tym nowo ociemniałej) z problemem nieprzystosowania do niepełnosprawności;
 - wobec osoby dotkniętej stopniową utratą wzroku;
 - wobec ucznia z niepełnosprawnością wzroku z problemem funkcjonowania w szkole ogólnodostępnej (w warunkach edukacji włączającej);
 - wobec rodziców z problemem przystosowania do niepełnosprawności (wzrokowej, ruchowej) dziecka;
 - wobec osób znajdujących się w psychologicznej sytuacji trudnej, wymagającej dokonania transformacji systemu wartości;
 - wobec osób nie akceptujących psychospołecznych skutków procesu starzenia się⁵⁷.

57 M. Czerwińska, *Słowa, które leczą. O biblioterapeutycznej wartości prozy Michała Kaziowa*, w: *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*, s. 41–54.

Zakończenie

Dokonana z perspektywy punktów zwrotnych (epifanii) analiza życia i twórczości Kaziowa, ujawnia występowanie kryzysów rozwojowych, sytuacyjnych, egzystencjalnych, środowiskowych⁵⁸. Doświadczone przez pisarza krytyczne wydarzenia życiowe miały dwuwartościowy charakter, prowadząc do autokreacji⁵⁹. Pisanie i bezpośrednie spotkania z ludźmi stanowiły sens jego życia. Traktując życie jako zadanie, realizujące się poprzez kreację siebie i rozwój swoich możliwości – Kaziów, swoją naznaczoną punktami zwrotnymi biografią i twórczością, stał się „terapeutą” dla innych (np. swoich czytelników) i dla samego siebie. Terapeutyczną funkcję posiada nie tylko przekaz pisany, reprezentujący literaturę „mądrościową”, zawierającą prawdy życiowe, której centrum jest człowiek i pragnienie dzielenia się tym, co najcenniejsze: wiarą, prawdą, doświadczeniem – ale również słowny, oparty na mówieniu i słuchaniu⁶⁰.

Biografia i twórczość Kaziowa ujawnia niezwykłą konsekwencję – dążenie do bycia jak najbliżej trudnych ludzkich spraw. Wypowiadał się więc na temat: wiary, rodziny, choroby i cierpienia. Twórczość literacka Kaziowa, a także literatura przedmiotowa na jego temat, stwarzają możliwość uczenia się pośredniego, czyli biograficznego, co może być wykorzystane w procesie wychowania, edukacji, terapii osób z niepełnosprawnością i pełnosprawnych⁶¹.

Zastosowaną w powyższych rozważaniach koncepcję badawczą należy traktować jako uzupełnienie wypracowanego wcześniej modelu badawczego, odnoszącego się do interdyscyplinarnych badań nad piśmienniczością osób z niepełnosprawnością (wzroku)⁶². Otwiera się zatem nowa interdyscyplinarna

58 R. K. James, B. E. Gilliland, *Strategie interwencji kryzysowej*, tł. A. Bidziński, K. Mazurek, Warszawa 2004, s. 28; A. Lipczyński, *Psychologiczna interwencja w sytuacjach kryzysowych*, Warszawa 2007, s. 19; E. Stanisławiak, *Psychologia kryzysu*, w: *Psychologia kryzysu i interwencji kryzysowej*, red. J. Plak, Warszawa 2012, s. 7.

59 H. Sęk, *Procesy twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami życiowymi a zdrowie psychiczne*, w: *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, red. H. Sęk, Poznań 1991, s. 32–33.

60 M. Mikołajczak, *Dać świadectwo*, s. 29–40; tenże, *O pisarstwie Michała Kaziowa*, „Polonistyka”, 6 (2000) s. 337–341.

61 T. Malec, *Biograficzne uczenie się osób z nabytym stygmatem*.

62 M. Czerwińska, *Słowem potrafię wszystko*.

(pedagogiczna, biograficzna, bibliologiczna) perspektywa badania życia i twórczości literackiej autorów z niepełnosprawnością. Odnoszące się do Kaziowa słowa Czesława Sobkowiaka⁶³ „Oto jest człowiek, który rodził się dwa razy. Raz rodził się z własnej matki, a drugi raz z samego siebie, z własnego pragnienia życia, wyrwania się ku życiu. A był u tych drugich początków również bezbronny, wyniszczony, cofnięty do stadium jakby niemowlęctwa” – pozostają adekwatne dla losów wielu artystów, których biografię i twórczość wyznaczyły punkty zwrotne.

Streszczenie: Życie i twórczość literacką Michała Kaziowa (osoby ociemniałej, amputanta obu rąk) poddawano licznym analizom literaturoznawczym, psychologicznym, pedagogicznym, biblioterapeutycznym – co wyraziło się w publikacjach naukowych i publicystycznych. W niniejszym opracowaniu proponuje się analizę biografii pisarza, zmierzającą do wskazania punktów zwrotnych/epifanii i ich wpływu na przebieg drogi życiowej oraz charakter ekspresji literackiej. W toku rozważań odwołano się do koncepcji psychospołecznego procesu przystosowania do niepełnosprawności Lecha Kowalewskiego, koncepcji twórczości Romana Schulza oraz koncepcji wzrostu potraumatycznego Richarda Tedeschiego i Lawrence’a Calhouna. W identyfikowaniu punktów zwrotnych w biografii i twórczości Kaziowa oraz określaniu ich terapeutycznego znaczenia dla pisarza i jego czytelników posłużono się zmodyfikowanym modelem interdyscyplinarnych badań nad piśmiennictwem autorów z niepełnosprawnością wzroku, szczególną wagę przywiązując do metody biograficznej, krytyczno-opisowej analizy źródeł oraz obserwacji uczestniczącej. Uzyskane wyniki poddano weryfikacji, wykorzystując osobiste (z autopsji) doświadczenia autorki opracowania. Wskazano na zasadność odwołania się do biografii i dorobku twórczego Kaziowa w procesie uczenia się biograficznego oraz postępowania biblioterapeutycznego.

Słowa kluczowe: Niepełnosprawność wieloraka, twórczość literacka, epifania, przystosowanie do niepełnosprawności, wzrost potraumatyczny, biblioterapia.

63 Cz. Sobkowiak, *Prolegomena do Michała Kaziowa*.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Kaziów Michał, Korespondencja 1985–1989, rps, mps, arch. M.K.
BdPP, nr inw. 1805, Kaziów Michał, Teczka personalna członka Związku Literatów Polskich.

Prace Michała Kaziowa

- Kaziów M., *A jednak w pamięci. Opowieść biograficzna o ociemniałym kapitanie wojsk austriackich i polskich – Janie Silhanie*, Warszawa 1994.
- Kaziów M., *Chcę pisać o człowieku*, rozm. M. Czerwińska, „Pochodnia”, 12 (1992) s. 31–34.
- Kaziów M., *Dłoń na dźwiękach*, Lublin 1998.
- Kaziów M., *Gdy moim oczom*, Warszawa 1985.
- Kaziów M., *O dziele radiowym. Z zagadnień estetyki oryginalnego słuchowiska*, Wrocław 1973.
- Kaziów M., *Piętna miłości*, Zielona Góra 1996.
- Kaziów M., *Pod tęczę*, Zielona Góra 2000.
- Kaziów M., *Postać niewidomego w oczach poetów*, Wrocław 1968.
- Kaziów M., *Rozum widzi, serce czuje*, rozm. J. Koniusz, w: *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*, red. M. Mikołajczak, Zielona Góra 2000, s. 9–20.
- Kaziów M., *Ślady na sercu*, Zielona Góra 1998.
- Kaziów M., *Ujawnienie*, w: Kaziów M., *Ślady na sercu*, Zielona Góra 1998, s. 21–23.
- Kaziów M., *Z orchideą. Opowiadania*, Zielona Góra 1995.
- Kaziów M., *Zdeptanego podnieść*, Warszawa 1988.
- Kaziów M., *Zielonogórski Teatr Wyobraźni*, Zielona Góra 1980.

Opracowania

- Abramowska J., *A jednak autor*, „Teksty Drugie”, 2 (1994) s. 47–53.
- Brzezińska A. I., Kaczan R., Rycielska L., *Przekonania o swoim życiu. Spostrzeganie historii życia przez osoby z ograniczeniami sprawności*, Warszawa 2010.
- Byra S., *Niepełnosprawność ruchowa w paradygmacie pozytywnie ukierunkowanym*, Lublin 2019.
- Carroll T. J., *Blindness. What It Is, what It Does, and how to Live with It*, Boston, Toronto 1961.
- Czerwińska M., *Słowa, które leczą. O biblioterapeutycznej wartości prozy Michała Kaziowa*, w: *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*, red. M. Mikołajczak, Zielona Góra 2000, s. 41–54.

- Czerwińska M., *Słowem potrafię wszystko. O piśmienniczości osób z niepełnosprawnością wzroku. Studium bibliologiczno-tyflogiczne*, Zielona Góra 2012.
- Czerwińska M., *Żyła sobie taka komediantka*, „Pochodnia”, 6 (1991) s. 6–8.
- Denzin N. K., *Interpretative Biography*, Newbury Park 1989.
- Dla Michała Kaziowa, red. B. Sikora, Jaworzno 1992.
- Gibbs G., *Analizowanie danych jakościowych*, tł. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2011.
- James R. K., Gilliland B. E., *Strategie interwencji kryzysowej*, tł. A. Bidziński, K. Mazurek, Warszawa 2004.
- Kerr N., *Understanding the Process of Adjustment to Disability*, w: *Social and Psychological Aspects of Disability*, red. J. Stubbins, Baltimore 1977, s. 317–324.
- Kowalewski L., *Psychologiczna i społeczna sytuacja dzieci niepełnosprawnych*, w: *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, red. I. Obuchowska, Warszawa 1991, s. 55–100.
- Lipczyński A., *Psychologiczna interwencja w sytuacjach kryzysowych*, Warszawa 2007.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000.
- Majewski T., *Psychologia niewidomych i niedowidzących*, Warszawa 1983.
- Malec T., *Biograficzne uczenie się osób z nabytym stygmatem*, Wrocław 2008.
- Michał Kaziów. *W 70. rocznicę urodzin*, red. E. Ćwilińska, Zielona Góra 1995.
- Mikołajczak M., *Dać świadectwo. O felietonistyce Michała Kaziowa*, w: *Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa*, red. M. Mikołajczak, Zielona Góra 2000, s. 29–40.
- Mikołajczak M., *O pisarstwie Michała Kaziowa*, „Polonistyka”, 6 (2000) s. 337–341.
- Popielski K., *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*, Lublin 2009.
- Kaziów M., *Rozjaśnianie mroku. O motywacjach twórczych i warsztacie autorskim*, rozm. E. Ćwilińska, w: *Michał Kaziów. W 70. rocznicę urodzin*, Zielona Góra 1995, s. 22–34.
- Rokuszewska-Pawełek A., *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002.
- Rudiak R., *Fenomen Michała Kaziowa. Monografia*, Zielona Góra 2019.
- Schuchardt E., *A Study of 500 Biographies Coping with Crisis As a Process of Learning for Disabled and Non-disabled also in the Field of Psychiatry, Why Is this Happening to Me?*, Berlin 1989.
- Sęk H., *Procesy twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami życiowymi a zdrowie psychiczne*, w: *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, red. H. Sęk, Poznań 1991, s. 30–41.
- Sobkowiak Cz., *Prolegomena do Michała Kaziowa*, fotogramy Cz. Łuniewicz, red. G. Chmielewski, Zielona Góra 1980.
- Szczepański H., *Michał Kaziów, czyli jak widzieć, nie posługując się oczyma*, „Niedziela”, 35 (2003), http://www.niedziela.pl/artukul_w_niedzieli.php?doc=nd200335&nr=22, dostęp: 15.06.2023.

Szmidt K. J., *Epifania i doświadczenie krystalizujące w biografii twórczej – próba zarysowania pola badawczego*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja. Kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej”, 15 (2012) nr 4, s. 73–86.

Szmidt K. J., *Szkice do pedagogiki twórczości*, Kraków 2002.

Tedeschi R. G., Calhoun L. G., *The Post-Traumatic Growth Inventory: Measuring the Positive Legacy of Trauma*, „Journal of Traumatic Stress”, 9 (1996) nr 3, s. 455–471, DOI: 10.1007/BF02103658.

TN, *Światło jest w ludziach... Wspomnienie o Michale Kaziowie*, http://www.nasze-sprawy.nazwa.pl/docs/67/67_pdf_9.pdf, dostęp: 15.06.2023.

Wywiedzione z losu. Księga jubileuszowa Michała Kaziowa, red. M. Mikołajczak, Zielona Góra 2000.

Żuchowski H. R., *Opowieść o niepowtarzalnym życiu Haliny Lubicz*, Lublin 2005.